

Advies over de nota 'De genderloopbaankloof'

Vlaamse Onderwijsraad
Kunstlaan 6 bus 6
BE-1210 Brussel
T +32 2 219 42 99
F +32 2 219 81 18
www.vlor.be
info@vlor.be

Wijs beleid door overleg

Advies over de nota ‘De genderloopbaankloof’

1 Een nota met adviesvragen aan Vlor en Serv

Ter voorbereiding van een Vlaams actieplan ter bestrijding van de loopbaankloof mannen-vrouwen, maakte Prof. Luc Sels een analyse over de genderloopbaankloof. Daarin lijst hij een aantal adviesvragen op. Minister Smet legt die ter reactie voor aan de Serv en de Vlor.

De nota van Luc Sels en de adviezen van Serv en Vlor moeten dienen als basis om later meer partners in het debat te betrekken. Op het einde van de legislatuur wil de minister vanuit zijn bevoegdheid voor gelijke kansen een actieplan en beleidsengagementen voorleggen.

1.1 Overzicht van de adviesvragen aan de Vlor (vragen met * zijn ook aan Serv gesteld):

- Over indicatoren om de genderloopbaankloof te beschrijven:

 - Is de genderloopbaankloof een sociaal feit dat afzonderlijke beleidsaandacht verdient?*
 - Welke indicatoren kunnen best gebruikt worden voor de monitoring van de genderloopbaankloof?*
 - Wordt bij de monitoring van de genderloopbaankloof best prioriteit gegeven aan indicatoren van objectief loopbaansucces, dan wel aan indicatoren van subjectief loopbaansucces?*
 - Indien vrouwen gemiddeld meer loopbaantevredenheid (zouden) laten optekenen, is de strijd dan niet gestreden?*
 - Wat is het streefdoel: maximale gelijkheid in objectief loopbaanverloop (geringe genderloonskloof, gelijke promotiesnelheden) of een maximale loopbaantevredenheid voor een zo groot mogelijk aantal mannen en vrouwen?*
- Over horizontale segregatie:

 - Hoe kan ingegrepen worden in de beroeps- en sectorkeuze van mannen en vrouwen, zodat de graad van segregatie afneemt maar tegelijk individuele preferenties niet geschonden worden?*
- Over studie- en beroepskeuze:

 - Is meer evenredige inschrijving van jongens en meisjes in de diverse studierichtingen een doelstelling? Zo ja, hoe prioritair is ze?
 - Is het streven naar evenredige participatie in de diverse richtingen van het initieel onderwijs een doel op zich of een eerder ‘pedagogisch’ instrument (belang van ‘diversiteit’)? Of wordt ze nagestreefd met het oog op het beperken van de segregatie op de arbeidsmarkt?
 - In welke mate mag/kan, onder meer met het oog op een meer gelijke spreiding over opleidingen en richtingen, de studiekeuze beïnvloed worden? Hoe ver kan en mag men gaan in het informeren over loopbaanimplicaties van studiekeuzes en/of in het stimuleren van deelname aan richtingen die meer loopbaankansen bieden resp. waarin de eigen sekse sterk ondervertegenwoordigd is? welke instrumenten zijn hier aangewezen?*
 - Is sterkere informatie en oriëntatie een opdracht voor het onderwijs zelf (via de CLB's bvb.), of kan hier gedacht worden aan een sterkere input vanuit arbeidsmarktregisseurs zoals VDAB?*
- Over werknemersgedrag en opvattingen over werk:

- Moet het debat over de loopbaankloof gevoerd worden met respect voor verschillen in opvattingen tussen mannen en vrouwen? Of zijn het precies de opvattingen over werk en loopbaan die voorwerp van beleid moeten zijn?*
- Moet en kan in het onderwijs (nog) meer gewerkt worden aan meer 'gelijkheid' in opvattingen over werk, loopbaan en de balans tussen werk en leven? Is het überhaupt wenselijk om daarbij vanuit één of ander normatief model over loopbaanopbouw en afstemming tussen werk en leven te vertrekken?

1.2 Welk concept van genderloopbaankloof?

De nota stelt geen eenduidige invulling van het concept genderloopbaankloof voorop. Het begrip maakt wel duidelijk dat het gaat om ongelijkheid in loopbaankansen en ongelijkheid in loopbaanuitkomsten van mannen en vrouwen. Ongelijkheid manifesteert zich op verschillende vlakken en laat zich volgens verschillende indicatoren beschrijven. Het kan gaan om indicatoren gekoppeld aan objectief loopbaansucces (bijvoorbeeld loonsverschillen of verschillen in hiërarchische positie). Evengoed kan men ongelijkheid van mannen- en vrouwenloopbanen beschrijven in termen van subjectief loopbaansucces (bijvoorbeeld arbeidstevredenheid of tevredenheid over de afstemming tussen werk en privé leven).

De invulling van het begrip, de keuze van indicatoren om de ongelijkheid te beschrijven, is zelf voorwerp van het debat waartoe de nota uitnodigt.

1.3 Reikwijdte van het Vlor-advies

De Vlor gaat in dit advies niet in op de vragen over indicatoren om de genderloopbaankloof te beschrijven en op vragen over horizontale segregatie (zie 1.1). De Vlor beantwoordt evenmin de eerste vraag over werknemersgedrag en opvattingen over werk. Deze vragen peilen naar standpunten over arbeidsmarktregie en –beleid zonder directe verwijzing naar onderwijs of naar de aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt.¹

In dit advies beperkt de Vlor zich tot de onderwijsgerelateerde vragen waarover hij in vroegere adviezen al een standpunt innam: de vragen over studie- en beroepskeuze en de tweede vraag over werknemersgedrag en opvattingen over werk.

Het advies werd besproken op de Algemene Raad van 28 juni 2012 en goedgekeurd met eenparigheid van stemmen.

2 Vormend onderwijs als uitgangspunt

Waar de relatie onderwijs–arbeidsmarkt als thema van overleg en advies voorligt, neemt de Vlor de pedagogische opdracht van onderwijs als uitgangspunt.² Onderwijs moet vormend zijn, gericht op persoonlijkheidsontwikkeling en kritisch-creatieve integratie in maatschappij en cultuur. Dat is de overkoepelende doelstelling en meteen ook het uitgangspunt voor dit advies.

¹ Het Vast Bureau van 26 april 2012 besliste om in het advies niet alle vragen te beantwoorden. De meeste van de Vlor-geledingen nemen op het niveau van hun organisatie geen standpunten in over deze thema's. Om zich over deze thema's uit te spreken zouden de verschillende geledingen eerst intern hun achterban moeten consulteren om vervolgens de eventueel bereikte consensus op het niveau van de organisatie te beschrijven. De raad beschouwt het niet als zijn opdracht om zelf de achterban van zijn leden te bevragen. Om een breed en diepgaand beeld te krijgen over wat maatschappelijk leeft t.a.v. de hier gestelde adviesvragen, is volgens de Vlor een veel grondiger wetenschappelijk onderzoek nodig (bijvoorbeeld in de vorm van een Delphi-onderzoek).

² Vlor, Algemene Raad, [Visie op onderwijs](#), 18 juni 1999. Deze visie is ook terug te vinden in Vlor, Algemene Raad, [Advies over de eindtekst 'Competentieagenda'](#), 22 maart 2007.

Integratie in de samenleving omvat drie aspecten: jongeren de kans bieden een *beroepsloopbaan* uit te bouwen, *zorgtaken* op te nemen en een *sociaal engagement* uit te bouwen. Ruimte scheppen en kansen bieden aan kinderen en jongeren om hun persoonlijkheid te ontwikkelen, veronderstelt dat onderwijs als sector over een (relatieve) autonomie beschikt.

In het verlengde van deze visie actualiseerde de Vlor in zijn advies over de oriëntatienota voor de hervorming van het secundair onderwijs de missie van het secundair onderwijs: 'Het Vlaams secundair onderwijs moet ervoor zorgen dat de talenten van alle leerlingen worden herkend en erkend, dat alle leerlingen nieuwe interesses kunnen ontwikkelen en dat alle leerlingen hun talenten en interesses maximaal kunnen ontplooien, en daarbij competenties en waarden verwerven waardoor ze een open en sterke persoonlijkheid ontwikkelen, deelnemen en bijdragen aan het maatschappelijk leven en met kans op succes verder leren, werken en leven'.³

Jongeren voorbereiden op de arbeidsmarkt behoort tot de kernopdrachten van onderwijs. Dat betekent niet dat de arbeidsmarkt de onderwijsdoelen eenzijdig bepaalt. Voor het bepalen van onderwijsdoelen die antwoord bieden op verschillende maatschappelijke vragen en verwachtingen, is altijd een zekere onderhandeling nodig tussen onderwijs en de drie genoemde sferen: beroepsleven, zorg, maatschappelijk engagement.

Naast persoonlijkheidsontwikkeling en kritisch-creatieve integratie in de samenleving, hanteert de onderwijssector nog andere doelstellingenkaders:

- **Gelijke kansen waarborgen:**
Dit betekent zowel gelijke toegang garanderen als optimaal benutten van onderwijskansen en onderwijsrendement. Onderwijs moet alle leerlingen en studenten optimale kansen geven om zich volgens hun mogelijkheden te ontplooien. Werken aan gelijke kansen geeft ook rekenschap van mogelijke kansenongelijkheid op basis van gender.
- **Vorbereiden op economische zelfstandigheid:**
Dit betekent onder meer dat onderwijs jongeren, jongens en meisjes, een toekomstperspectief biedt waar een zinvol beroepsleven deel van uitmaakt. Economische onafhankelijkheid is voor velen een essentiële sleutel om te participeren aan het maatschappelijk proces en om een duale samenleving tegen te gaan.
- **Sociale cohesie bewaken:**
Door jongeren voor te bereiden op economische zelfstandigheid levert onderwijs een bijdrage aan economische doelen (zoals een meer harmonische arbeidsmarkt en arbeidsverdeling, een inkomen verwerven, economische groei stimuleren) en aan sociaal beleid. Het draagt bij tot meer gelijke kansen en sociale cohesie.
- **Levenslang leren stimuleren:**
Voor de Vlor is *leren en blijven leren* het beste antwoord dat zowel de persoon als de gemeenschap kunnen geven op de uitdagingen van een snel veranderende leef- en werkomgeving. Het initieel onderwijs moet jongeren, jongens én meisjes, een stevige basis bieden om hun leren een leven lang in handen te nemen.

Al deze perspectieven sturen de antwoorden van de Vlor op de vragen over de genderloopbaankloof.

3 Van studiekeuze naar beroepskeuze

De nota beschrijft de impact van de studieloopbaan op de latere positie op de arbeidsmarkt volgens twee assen:

³ Vlor, Raad Secundair Onderwijs, [Advies over de oriëntatienota over de hervorming van het secundair onderwijs](#), 10 februari 2011.

- studiekeuze bepaalt latere arbeidsmarktpositie;
- opvattingen over werk en ideeën over de eigen positie op de arbeidsmarkt bepalen de studiekeuze.

Volgens Prof. Sels bepalen eerder gemaakte studiekeuzes de latere beroepskeuze, veel meer dan de individuele loopbaanvoorkeuren. Hij legt een direct verband tussen ongelijke studiekeuzes tussen jongens en meisjes in het onderwijs en verschillende professionele keuzes tussen mannen en vrouwen bij het begin en in de loop van de carrière. Ongelijke studiekeuze verklaart in hoge mate de segregatie op de arbeidsmarkt.⁴

Vanuit dit schema zijn interventies in het onderwijs uiteraard sterke hefboomen om te werken aan genderevenwichten op de arbeidsmarkt. Los van de vraag of dat wenselijk is, expliciteert Sels het mechanisme: 'Zonder afzwakking van de onderwijssegregatie is het weinig waarschijnlijk dat we een verdere daling zullen zien in de beroepssegregatie' (L. Sels, *De genderloopbaankloof*, p. 17).

Op basis van deze analyse vraagt hij zich af of en in welke mate een meer evenredige inschrijving van j/m in studierichtingen als doel kan gelden:

- *Is meer evenredige inschrijving van jongens en meisjes in de diverse studierichtingen een doelstelling? Zo ja, hoe prioritair is ze?*
- *Is het streven naar evenredige participatie in de diverse richtingen van het initieel onderwijs een doel op zich of een eerder 'pedagogisch' instrument (belang van 'diversiteit')? Of wordt ze nagestreefd met het oog op het beperken van de segregatie op de arbeidsmarkt?*

3.1 Is evenredige inschrijving j/m in studierichtingen een doel op zich?

Vanuit een gelijke kansenperspectief bewaakt het onderwijs gelijke toegang en optimaal rendement voor alle leerlingen (zie hoger 2). Jongens en meisjes hebben gelijke toegang tot onderwijs. Rekening houdend met de decretale toelatingsvoorwaarden kan elke jongere, jongen of meisje, (met toestemming van het ouderlijk gezag) in het secundair onderwijs vrij een studierichting kiezen. Hetzelfde geldt voor studenten in het hoger onderwijs. Juridisch is het niet mogelijk en evenmin wenselijk om leerlingen of studenten te oriënteren naar of te weigeren voor een bepaalde studierichting op basis van geslacht.

Elke jongere, jongen of meisje, moet kansen krijgen om zich te ontplooien volgens zijn of haar eigen mogelijkheden, talenten en toekomstverwachtingen. Kunnen kiezen voor een bepaalde studierichting maakt daar deel van uit. Onderwijs dat oog heeft voor gelijke kansen heeft als doel om de jongere te begeleiden om zelf een gefundeerde studiekeuze te maken, die recht doet aan de eigen talenten en mogelijkheden, ongeacht zijn/haar geslacht.

De feitelijke uitkomst, de studiekeuze die de lerende uiteindelijk zelf maakt, ligt echter niet op voorhand vast. Bijgevolg kan een meer evenredige inschrijving van j/m in diverse studierichtingen nooit doel op zich, maar mogelijk wel een effect zijn van studiekeuzebegeleiding (zie verder punt 4).

3.2 Is meer evenredige participatie j/m aan studierichtingen een pedagogisch instrument?

De nota Sels vraagt of het streven naar evenredige participatie van j/m in de verschillende studierichtingen een instrumentele waarde heeft. Wat de auteur precies bedoelt met 'pedagogisch' instrument (belang van 'diversiteit') (aanhalingstekens zijn van de auteur zelf) is niet helemaal duidelijk. Welk concept van diversiteit veronderstelt men hier? Een algemeen

⁴ Op basis van een recente (nog te publiceren) studie besluit Prof. Sels dat de gendercompositie van de werkende bevolking in veel sterkere mate verklaard wordt door onderwijssegregatie (meisjes/jongens) dan door sectorale (of beroeps-)segregatie.

concept of toegespitst op gender? Gaat het om de overtuiging dat door een meer evenredige aanwezigheid van j/m, leerlingen gemakkelijker competenties op het vlak van diversiteit verwerven? De vraagstelling suggereert dat in elk geval.

Het onderwijscurriculum zoals vastgelegd in de decretale eindtermen en ontwikkelingsdoelen bevat heel wat doelen die te maken hebben met diversiteitscompetenties van leerlingen (onder meer in de vakoverschrijdende eindtermen van het secundair onderwijs). De leerplannen en de pedagogisch-didactische methode die scholen hanteren, moeten ervoor zorgen dat deze minimale doelen bereikt c.q. nagestreefd worden, ongeacht de verhouding j/m in diverse studierichtingen (zie punt 5).

In de vraag hierboven zit een complexer probleem verscholen: heeft de j/m-verhouding in les- of klasgroepen (of in schoolpopulaties) een effect op diversiteitscompetenties van leerlingen? Onderwijskundig geen eenvoudige vraag. Op dit ogenblik is weinig onderzoek bekend om dit verband op te helderen.

Een recente literatuurstudie over effecten van heterogene en homogene klassamenstelling presenteert onderzoek over effecten van relatieve aanwezigheid j/m.⁵ De meeste van de gevonden onderzoeken meten het effect van klas-, lesgroep- of schoolsamenstelling j/m op schoolse prestaties (met klemtoon op taal en wiskunde), schoolloopbanen, schools welbevinden, academisch zelfbeeld, etc. Er is ook onderzoek bekend over effecten van lesgroepsamenstelling j/m op de attitude tegenover wetenschap en techniek en zelfs op opvattingen over carrièreplanning (zie 4.5).

Minder voor de hand liggend is de vraag naar effecten op diversiteitscompetenties.⁶ Vroeger onderzoek op basis van een grootschalige bevraging van leerlingen uit het laatste jaar van het secundair onderwijs leidt tot het besluit dat leerlingen uit gemengde scholen minder traditioneel zijn in hun roloppvattingen dan hun collega's in niet-gemengde scholen en dit na controle op verschillen in recruiteringsbasis en allerlei schoolkenmerken.⁷

De recentere publicatie van de studie van het IEA, *International Civic and Citizenship Education Study* (ICCS, 2011) biedt enkele aanknopingspunten voor de specifiekere vraag naar genderopvattingen van leerlingen.⁸ Waar Vlaamse scholieren voor de meeste indicatoren van burgerschap gemiddeld slechter scoren, is hun houding ten opzichte van gendergelijkheid vergelijkbaar met die van hun collega's in de omringende West-Europese landen. Vlaamse 14-jarige leerlingen vinden overwegend dat vrouwen op de arbeidsmarkt, in de politiek en in het dagelijkse leven op dezelfde manier behandeld moeten worden als mannen, dat ze dezelfde kansen zouden moeten krijgen en dezelfde rechten moeten hebben. Het rapport laat echter niet toe om genderopvattingen van leerlingen te verklaren vanuit de relatieve aanwezigheid van j/m in klas, lesgroep of school.

Recent startte in het kader van het Strategisch Basisonderzoek (IWT) het Procrustes-project, een langerlopend, breed en grootschalig onderzoeksproject over gender en onderwijs.⁹ De Vlor

⁵ Belfi, B., De Fraine, B. en Van Damme, J. (2010). *De klas: homogene of heterogene klassamenstelling?* (Praktijkgerichte literatuurstudies onderwijsonderzoek). Leuven: Acco.

⁶ De adviesvraag is zelf niet zo duidelijk over de betekenis van 'belang van diversiteit'. Verder geven we nog aanbevelingen over onderzoek.

⁷ Suzanna Koelet, *Gemengd versus niet-gemengd onderwijs: een 'waarde'-volle keuze. De invloed van gemengde en niet-gemengde scholen op traditionele rolpatronen bij hun leerlingen.*

http://www.vub.ac.be/TOR/main/publicaties/downloads/t2002_16.pdf. Geraadpleegd op 19 mei 2012. De analyse gebeurde op de databank van het OBPWO-onderzoek 95.03 (uitgevoerd 1996-1998): Elchardus, M, Kavadias, D, Siongers, J (1998), *Hebben scholen een invloed op de waarden van jongeren? Een empirisch onderzoek naar de doeltreffendheid van waardevorming in het secundair onderwijs.* VUB vakgroep sociologie. TOR1998/15, Brussel, 219 p. De databank bevat gegevens van 4722 leerlingen en 637 leerkrachten uit het ASO, BSO en TSO van 63 scholen uit Vlaanderen.

⁸ http://www.ond.vlaanderen.be/obpwo/links/ICCS/ICCS_Deel_3.pdf; en <http://www.ond.vlaanderen.be/obpwo/links/ICCS/default.htm>

⁹ <http://www.procrustes.be/>

verwacht dat dit onderzoek de komende jaren antwoord zal bieden op de vraag naar mogelijke effecten van j/m-klas-, lesgroep- of schoolsamenstelling op diversiteitscompetenties en genderopvattingen van leerlingen.

3.3 Evenredige participatie j/m aan studierichtingen als economische doelstelling

Het volgend deel van de vraag koppelt de mogelijke instrumentele waarde van meer evenredige participatie j/m aan studierichtingen expliciet aan de segregatie op de arbeidsmarkt: '[...] wordt [evenredige participatie in de diverse richtingen van het initieel onderwijs] nagestreefd met het oog op het beperken van de segregatie op de arbeidsmarkt?'. Meer evenredige inschrijving verschijnt hier niet als onderwijsdoel, maar wordt gemotiveerd vanuit economische en arbeidsmarktgerichte doelen.

Feitelijk zijn er heel wat nationale en internationale doelstellingenkaders actief die vanuit economische of arbeidsmarktmotieven onderwijsgebonden acties en maatregelen initiëren en sturen. Vraag zal zijn tot op welke hoogte deze arbeidsmarktgedreven maatregelen sporen met de kernopdracht van onderwijs zoals hoger geformuleerd en meer specifiek met de principes en doelstellingen van studiekeuzebegeleiding (verder uitgewerkt in punt 4).

Europa

Op Europees niveau groeide de aandacht voor het gegeven onder de invloed van de Lissabondoelstellingen van 2000. Die streefden uitdrukkelijk naar een toename van het aantal MST-diploma's en een meer evenwichtige genderverdeling ervan. Deze onderwijsgebonden doelstellingen zijn finaal ondergeschikt aan de Lissabonstrategie die gericht is op de handhaving van de concurrentiepositie van Europa. Vlaanderen haalde de doelstelling om tegen 2010 het aantal MST-diploma's met 15 % te laten toenemen, maar de genderverdeling blijft hardnekkig onevenwichtig.

Gender equality staat ook als op zich na te streven doelstelling op de Europese agenda via het *European Pact for Gender Equality (2011-2020)*.¹⁰ Maar ook dat pact is nooit helemaal los te denken van de zorg voor de Europese economische concurrentiepositie. In het pact verbinden de lidstaten zich om maatregelen te nemen i.v.m. de positie van de vrouw op de arbeidsmarkt.¹¹ Onderwijs is een belangrijke hefboom. Lidstaten engageren zich om genderstereotypes weg te werken en gendergelijkheid te promoten op alle niveaus van onderwijs en vorming en op de arbeidsmarkt. Gemeenschappelijk doel is de reductie van gendersegregatie op de arbeidsmarkt.

OESO

Eenzelfde arbeidsmarktgedreven benadering van gendergelijkheid is te vinden in *The OECD Gender Initiative*. De aanhef van *Gender Equality in Education, Employment and Entrepreneurship: Final Report to the MCM 2012* presenteert gendergelijkheid als een moreel imperatief, niet te reduceren tot economische motieven.¹² Niettemin primeert vandaag, in tijden

¹⁰ [http://www.gelijkekansen.be/Portals/GelijkeKansen/wetgeving/European_pact%20\(2005-2010\).pdf](http://www.gelijkekansen.be/Portals/GelijkeKansen/wetgeving/European_pact%20(2005-2010).pdf). De uitgangspunten breder dan arbeidsmarkt: 'Considering the gender equality road map proposed by the Commission and the need to: contribute to fulfilling EU ambitions on gender equality as mentioned in the Treaty; close the gender gaps in employment and social protection, thus contributing to make full use of the productive potential of the European labour force; contribute to meeting the demographic challenges by promoting better work-life balance for women and men'.

¹¹ Pact 2020: "Measures to close gender gaps and combat gender segregation in the labour market: eliminate gender stereotypes and promote gender equality at all levels of education and training, as well as in working life, in order to reduce gender segregation in the labour market".

¹² "Gender equality is not just about economic empowerment. It is a moral imperative, it is about fairness and equity, and includes many political, social and cultural dimensions. Gender equality, however, is also a key factor in self-reported well-being and happiness across the world". Zie www.oecd.org/gender/equality. Voor het rapport: <http://www.oecd.org/dataoecd/20/5/50423364.pdf>. Zie ook OESO (2012). *Women's outcomes in education and employment: strong gains, but more to do* <http://oecdeducationtoday.blogspot.fr/2012/03/womens-outcomes-in-education-and.html>

van diepe economische recessie, het economisch imperatief.¹³ Werken aan gendergelijkheid in en via onderwijs is voor de OESO een economische opportuniteit.

Vlaanderen

Vlaanderen engageert zich uiteraard ook tot de uitvoering van het Europees Actieplan voor gendergelijkheid. Vanuit zijn bevoegdheid voor gelijke kansen voert minister Smet een horizontaal beleid dat alle beleidsdomeinen omvat. Het doelstellingenkader *Gelijke kansen m.b.t. gender, seksuele identiteit en toegankelijkheid*¹⁴ leidde voor deze legislatuur tot actieplannen in de verschillende bevoegdheidsdomeinen (lopende tot 2012).

In het *Actieplan 2011-2012 OCM in gelijke kansenbeleid*¹⁵ heeft de Vlaamse overheid onder meer als strategisch doel gesteld om gender als ordeningsmechanisme in onze samenleving weg te werken. Een van de operationele doelstellingen beoogt een evenwichtige participatie van mannen en vrouwen in de verschillende domeinen van de samenleving (operationele doelstelling 1).

Voor het beleidsdomein **Economie, Wetenschap en Innovatie** bevat het actieplan de contouren van een beleid rond wetenschapscommunicatie dat focust op meisjes en wetenschap/technologie.¹⁶ Verwacht effect is een stijgend aantal ingeschreven vrouwelijke generatiestudenten in wetenschappelijke en technologische richtingen in het hoger onderwijs.

Onder dezelfde operationele doelstelling stelt het beleidsdomein **Welzijn, Volksgezondheid en Gezin** zich tot doel om in samenwerking met onderwijs en werk de evenwichtige aanwezigheid van vrouwen en mannen in zorgberoepen te verhogen. Ook hier mikt men op beïnvloeding van het studiekeuzeproces.¹⁷

Voor het beleidsdomein **Onderwijs** houdt dat onder meer de opdracht in om seksesegregatie in de studiekeuze in aso, bso, tso weg te werken.¹⁸ Om die en andere doelstellingen te bereiken, werden vervolgens een hele reeks acties op het getouw gezet.

Ook het recente STEM-Actieplan, dat nauw aansluit bij de Lissabonstrategie en mede vanuit een arbeidsmarktgericht en economisch doelstellingenkader gemotiveerd is, heeft aandacht voor genderparadox.¹⁹ Meisjes scoren over het algemeen beter op de indicatoren van schools presteren maar vinden moeilijk hun weg naar een aantal STEM-studierichtingen in het hoger onderwijs en naar de technische knelpuntrichtingen in het technisch en beroepssecundair

¹³ 'In the aftermath of the Great Recession, there is now an urgent need to focus on the economic case and on how changes in the labour market might provide better economic opportunities for both men and women'

¹⁴ <http://www.gelijkekansen.be/Wiewerktmee/BinnendeVlaamseoverheid/Doelstellingenkader.aspx>

¹⁵ <http://www.gelijkekansen.be/Portals/GelijkeKansen/OCM/ACTIEPLANNEN%202011-2012.pdf>

¹⁶ De doelstelling luidt: 'Tegen 2014 wordt er gewerkt aan een verhoogde betrokkenheid bij wetenschap, technologie en innovatie van alle lagen van de bevolking met specifieke aandacht voor vrouwen en kansengroepen (ouderen, laaggeschoolden, allochtonen) teneinde het maatschappelijk draagvlak voor wetenschap, technologie en innovatie te verhogen'.

¹⁷ Als concrete actie wordt aangekondigd: 'Er zullen verschillende imagocampagnes worden opgezet ter promotie van de zorgopleidingen/beroepen. Daarbij zal ook de klemtoon worden gelegd op het aantrekken van mannen. Op korte termijn: promofilmje naar laatstejaarsstudenten ASO, TSO, BSO ter ondersteuning bij het maken van de studiekeuze (mei 2011). Op lange termijn: uitwerken algemene promocampagne die bestaat uit verschillende initiatieven (academiejaar 2011 - 2012)'.

¹⁸ De Beleidsnota Onderwijs 2009-2014 bevat al uitdrukkelijk de doelstelling om via genderneutrale studie- en beroepskeuze een evenwichtige participatie van mannen en vrouwen aan de arbeidsmarkt na te streven (OD 1.9). Motivatie daarvoor ligt in de vaststelling: 'Ook al hebben jonge vrouwen hun achterstand ingehaald en zijn ze vaker hoger geschoold dan mannen, de horizontale seksesegregatie in het onderwijs, over alle onderwijsvormen van het SO en studierichtingen van het HO heen, is niet afgenomen. Het omgekeerde is waar' (Beleidsnota Onderwijs 2009-2014, p. 13 met verwijzing naar Leyman, A., & N. Steegmans (2006). Het Vlaams onderwijs in genderstatistieken. Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid).

¹⁹ <http://docs.vlaamsparlement.be/docs/stukken/2011-2012/g1478-1.pdf>. Het actieplan gaat in op de vraag van het Vlaams Parlement om het aantal afgestudeerden in exact-wetenschappelijke en technische richtingen te verhogen. Het is een gezamenlijk project van de beleidsdomeinen Onderwijs en Vorming, Werk en Sociale Economie en Economie, Wetenschap en Innovatie. Elk beleidsdomein levert vanuit zijn bevoegdheden een belangrijke bijdrage aan het actieplan.

onderwijs. Een van de middellange termijn doelstellingen uit het STEM-actieplan bepaalt dat in 2014 minimaal één derde van de leerlingen en studenten die kiezen voor een STEM-richting, meisjes zijn. Het plan vraagt bijzondere aandacht voor het wegwerken van de extreme genderonevenwichten in bepaalde studiegebieden en -richtingen.²⁰

Focus op studiekeuze

Om deze arbeidsmarktgebonden en economische doelstellingenkaders te realiseren, kan een meer evenredige inschrijving j/m een instrument zijn. Meisjes vormen een potentieel om het aantal MST/STEM-afgestudeerden te verhogen en zo tegemoet te komen aan de grote vraag uit diverse sectoren naar wetenschappelijk en technisch geschoold personeel.

Omgekeerd kan de (brede) zorgsector een onaangeboord potentieel bij jongens benutten om het aantal afgestudeerden in zorgberoepen te verhogen en zo de openstaande vacatures beter op te vullen.

Vraag is in welke mate deze doelstellingen sporen met de opdracht van onderwijs zoals hoger geformuleerd. Al de genoemde doelstellingen en acties focussen sterk op **beïnvloeding van het studiekeuzeproces**. Dat leidt tot de vraag of en hoe ingrijpen in studiekeuzeprocessen haalbaar en wenselijk is. Dat zijn meteen de volgende vragen uit het lijstje van de nota Sels.

4 Het studiekeuzeproces in het licht van beroepensegregatie m/v

Over het studiekeuzeproces stelt de nota volgende vragen:

- *In welke mate mag/kan, onder meer met het oog op een meer gelijke spreiding over opleidingen en richtingen, de studiekeuze beïnvloed worden? Hoe ver kan en mag men gaan in het informeren over loopbaanimplicaties van studiekeuzes en/of in het stimuleren van deelname aan richtingen die meer loopbaankansen bieden respectievelijk waarin de eigen sekse sterk ondervertegenwoordigd is? Welke instrumenten zijn hier aangewezen?*
- *Is sterkere informatie en oriëntatie een opdracht voor het onderwijs zelf (via de CLB's bvb), of kan hier gedacht worden aan een sterkere input vanuit arbeidsmarktregisseurs zoals VDAB?*

De visie van de Vlor op studiekeuze (begeleiding) sluit naadloos aan bij de vormende opdracht van onderwijs (zie punt 2).

4.1 Een breed concept van loopbaan

De Vlor gaat uit van een breed concept van de loopbaan als een uniek patroon van subjectief ervaren rollen, gebonden aan werk, leren, vrije tijd en sociaal leven, gespreid over het leven van een persoon.²¹ De verschillende levensrollen zijn intens verweven: leren is verweven met de sociale en vrijetijdsrol, de arbeidende rol, de zorgende rol.

In dit concept is een studie- of schoolloopbaan geen scherp af te bakenen levensfase. Kinderen en jongeren moeten tijdens hun initiële schoolloopbaan de nodige basiscompetenties verwerven voor een zelfstandige en levenslange ontwikkeling. Een levenslange leerloopbaan laat jonge en

²⁰ Mogelijke maatregelen wijzen in de richting van het beïnvloeden van studiekeuze: zorgen dat het informatiemateriaal over studierichtingen en beroepen ook meisjes aanspreekt (concrete actie: via panelgesprekken met scholieren nagaan welke informatie meisjes boeit en stimuleert); meisjes stimuleren voor STEM-richtingen en -beroepen (concrete actie: filmpjes met vrouwelijke rolmodellen).

²¹ Vlor, Algemene Raad, [Advies over studiekeuze naar het hoger onderwijs](#), 28 januari 2010. Zie ook de bijlage aan dat advies: Raoul Van Esbroeck & Marlies Lacante, *Conceptueel kader: van schoolloopbaan naar levensloopbaan en de plaats van (initieel) onderwijs daarin*.

oudere volwassenen toe om in een snel veranderende omgeving nieuwe competenties uit te bouwen en bestaande competenties te actualiseren.

4.2 Visie op studiekeuzebegeleiding en op een 'goede studiekeuze'

Studiekeuzes *beïnvloeden* onder druk van arbeidsmarktbehoeften staat mogelijks op gespannen voet met de visie van de raad op studiekeuzebegeleiding. Studiekeuzebegeleiding is volgens de Vlor gericht op maximale ontwikkeling van de totale persoonlijkheid en op kritisch-creatieve integratie in de samenleving (zie hoger definitie van vormend onderwijs).

Studiekeuzebegeleiding heeft als doel lerenden actief en bewust hun keuzeproces te laten sturen en hen aan te zetten tot persoonlijke verantwoordelijkheid voor hun keuzes.

Het studiekeuzeproces bevat enkele clusters van keuzeacties die niet rigide af te bakenen zijn en elkaar beïnvloeden:

- *Sensibiliseren*: zich bewust worden van het feit dat er een keuze dient gemaakt te worden, er vroegtijdig dient gestart te worden met het proces, de keuze zelf gemaakt en het keuzeproces zelf gestuurd moet worden, er nood is aan een exploratie van zichzelf, de omgeving en van de relatie tot de omgeving;
- *Exploreren*: actief verzamelen, via allerlei hulpmiddelen en bronnen, van concrete gegevens *over zichzelf* (bijvoorbeeld capaciteiten, interesses, waarden, overtuigingen, persoonlijke doelen, bereidheid tot inzet), *over de omgeving* (bijvoorbeeld keuzealternatieven, haalbare en toegankelijke opleidingen en beroepen), en *over de relatie tussen ik en omgeving* (bijvoorbeeld mogelijke invloeden vanwege andere personen, de rol van economische aspecten, maatschappelijke ontwikkelingen);
- *Kristalliseren*: beperken van de mogelijke alternatieven door het uitdiepen van gegevens bekomen uit de drie aandachtsvelden van de exploratie;
- *Beslissen en binding*: een effectieve keuze maken door integratie van weten en doen (bijvoorbeeld prioriteiten bepalen, hiërarchie van voorkeuren opstellen, factoren waarderen, ordenen en combineren, vaardigheden ontwikkelen tot beslissen).²²

In zijn advies over studiekeuze naar het hoger onderwijs ontwikkelde de Vlor een definitie van een goede studiekeuze: 'Een goede studiekeuze is een keuze die het resultaat is van een zorgvuldige afweging van motieven, interesses, competenties, mogelijkheden van de lerende, die getoetst werden aan de vereiste startcompetenties (aanvangsniveau), de doelstellingen, de leerinhouden en de arbeidsmarktgerichtheid van de beoogde opleiding en een relevante schakel vormt in het continue leerproces van en door de lerende en bijdraagt tot zijn/haar persoonlijke ontwikkeling (incl. de intrede op de arbeidsmarkt).'

Het hoger beschreven uitgangspunt van vormend onderwijs laat niet toe om de kwaliteit van het studiekeuzeproces louter af te meten aan arbeidsmarktgebonden outputindicatoren (zoals verhouding m/v). Het effectief aantal ingeschreven j/m in de diverse studierichtingen is als dusdanig geen valide indicator om de objectiviteit en de professionaliteit van de studiekeuzebegeleiding te beoordelen.

4.3 Studiekeuzebegeleiding in relatie tot de arbeidsmarkt

De lerende voorbereiden op een beroepsloopbaan is wel degelijk een (zij het niet het enige) doel van vormend onderwijs en studiekeuzebegeleiding moet daar op inspelen. Kennis van het beroepenveld is een belangrijk element en de beroepssectoren kunnen een informerende rol spelen.

²² Een uitvoeriger toelichting bij dit model is te vinden in Vlor, Algemene Raad, [Advies over studiekeuze naar het hoger onderwijs](#), 28 januari 2010.

In zijn recent advies over actief kwalificerend beleid gaat de Vlor expliciet in op de rol van informatie over de arbeidsmarkt in het studiekeuzeproces: 'Keuzebegeleiding beoogt lerenden te wapenen om voor zichzelf doelen te stellen. Leren kiezen is intens verweven met andere domeinen zoals psychisch en sociaal functioneren en leren leren. Om de verschillende fases van studiekeuzebegeleiding goed te doorlopen, hebben jongeren nood aan op hun maat uitgewerkte informatie over de arbeidsmarkt en de verschillende beroepen. Ze moeten op een relevant moment in hun schoolloopbaan ook kunnen kennismaken met de realiteit van verschillende beroepen. Samenwerken met de arbeidsmarktactoren en lokale welzijnsorganisaties is daarom erg belangrijk'.²³

In het advies over studiekeuze naar het hoger onderwijs ziet de raad een rol weggelegd voor de partners op de arbeidsmarkt maar signaleert enkele knelpunten. Om te beginnen is er een gebrek aan informatie over de relatie tussen een bepaalde studierichting en een (of meerdere) beroepen.²⁴ De moeizame samenwerking tussen onderwijs en spelers op de arbeidsmarkt verhindert de aanpak van dit probleem. Daarenboven kan men niet verwachten dat de keuze voor een bepaalde studierichting automatisch leidt tot de keuze voor een beroep dat bij die richting aansluit.

De Vlor pleit in datzelfde advies voor een structurele coördinatie van initiatieven van de beroepssectoren. Samenwerking verloopt beter wanneer partners elkaar vinden in een beleidsmatig denken en een lange termijnperspectief. Vanuit zo'n perspectief zou ook meer aandacht kunnen gaan naar sectoroverstijgende initiatieven.

4.4 Studiekeuzebegeleiding met oog voor gender

Uit onderzoek is genoegzaam bekend dat bepaalde achtergrondkenmerken een belangrijke factor zijn in de studieloopbaan. Variabelen zoals geslacht/gender, opleidingsniveau van de ouders, sociaal-economische situatie, thuistaal en cultureel kapitaal verklaren gedeeltelijk studiekeuzeprocessen en het succes en falen in de schoolloopbaan.

De toenemende diversiteit in de Vlaamse samenleving is volgens de Vlor ook op het vlak van studiekeuzebegeleiding een grote uitdaging. Studiekeuzebegeleiding kan een krachtig instrument zijn om gelijke onderwijskansen te realiseren. Gelijke toegang tot het onderwijs- of opleidingsaanbod impliceert de plicht voor onderwijsinstellingen en clb om lerenden in alle fasen van hun studietraject objectief en professioneel te begeleiden. Dat betekent onder meer dat ze zich bewust zijn van de mogelijke impact van hoger genoemde kenmerken.

Vertaald naar gender betekent dit dat lerenden (meisjes/jongens, vrouwen/mannen) niet op basis van geslacht of gender en/of genderopvattingen georiënteerd mogen worden, maar wel op basis van talenten. Daarvoor moeten ze zich eerst bewust zijn van stereotiepe beelden over j/m, m/v in relatie tot beroepen.

4.5 Focus op 'STEM voor meisjes'

Een bijzonder aandachtspunt in verband met gendergelijkheid in onderwijs en studiekeuze is de ondervertegenwoordiging van meisjes in bepaalde studierichtingen op het gebied van 'science, technology, engineering & mathematics' (STEM). Wat maakt dat meisjes significant minder voor deze richtingen kiezen? Speelt genderstereotypering hier een rol?

²³ Vlor, Algemene Raad, [Advies over een actief kwalificerend beleid](#), 26 januari 2012

²⁴ Vlor, Algemene Raad, [Advies over studiekeuze naar het hoger onderwijs](#), 28 januari 2010, p. 30-31: "Wat informatie over de wereld van beroepen en arbeidsmarktinformatie betreft, is de gebrekkige samenwerking met SERV, sectoren en VDAB op dit ogenblik nog een knelpunt. Bij de exploratie van de omgeving is de lerende gebaat bij duidelijke informatie over de relatie tussen studie en beroep. Een lerende kan wel een duidelijke keuze gemaakt hebben voor een beroep, maar een gebrek aan kennis over de opleiding die tot dat beroep leidt, kan de uitvoering van deze keuze hypothekeren. Omgekeerd gebeurt het dat leerlingen voor een bepaalde opleiding kiezen maar onvoldoende bewust zijn van de beroepsuitwegen van deze opleiding".

Vanuit de vaststelling dat er een structureel tekort is aan exacte wetenschappers en technici op de arbeidsmarkt, vroeg het Vlaams Parlement de Vlor en de adviesraad voor Wetenschap en Innovatie (VRWI) om advies over een nieuw beleid voor de promotie van exacte wetenschappen en techniek.²⁵ In dat advies betoogt de raad dat een beleid op het vlak van wetenschap en techniek nooit effectief zal zijn als het niet inspeelt op de interesses en de waarden die appelleren aan jonge mensen en aan de aspiraties van volwassen leerders. De Vlor pleit voor een beleid dat inspeelt op de belevingswereld van de jongeren en niet alleen de wensen van de economie en de samenleving als uitgangspunt neemt. De Vlor vindt steun voor dat pleidooi in de bevindingen van het ROSE-project²⁶ en het onderzoek 'Bètamentality' in Nederland.²⁷

Het ROSE-project stelt dat we uit de hoge PISA-wetenschapsscores van een land niet kunnen afleiden dat de jongeren wetenschap en techniek boeiend vinden of er een loopbaan wensen in uit te bouwen. Gevraagd naar hun toekomstverwachtingen, geven zeer weinig jongeren aan wetenschapper te willen worden. Hetzelfde geldt voor technologische beroepen waar 50 % van de jongens aangeven dit wel te zien zitten tegenover zeer weinig meisjes. Er is ook een gendereffect op het vlak van interesses voor wetenschappelijke themata. Meisjes zijn ook makkelijker te motiveren vanuit een ecologisch perspectief.

Het Bètamentality-onderzoek onderscheidt vier 'BètaMentality-milieus'. Meisjes zijn sterk oververtegenwoordigd in de groep van non bèta's. Dat zijn de jongeren die niet warm of koud te krijgen zijn voor techniek. Ze weten hoe de computer aan en uit moet, maar daar is dan ook alles mee gezegd. Mensen in technische beroepen zien ze als 'nerds' die erg op zichzelf zijn en in een witte jas eenzaam achter een bureau in een laboratorium zitten. En dat vindt de non bèta geen aantrekkelijk vooruitzicht voor zijn eigen toekomst. Technologie vindt de non bèta vooral niet 'cool' en erg 'saai'. Op school vinden ze de exacte vakken moeilijk, 'saai' en niet interessant. Het lesmateriaal is 'ouderwets' en ze snappen niet waarvoor deze vakken nuttig zouden zijn in de praktijk. Deze groep heeft zelfs een uitgesproken hekel aan wiskunde en natuurkunde'. Van de non bèta is 76 % meisjes. Het komt maar weinig voor dat hun ouders een technisch of exact beroep hebben. Deze groep is sterk maatschappelijk betrokken, wil iets voor de maatschappij betekenen, maar ziet niet wat voor rol techniek of bèta daarbij zou kunnen spelen.

Willen we een antwoord op de vraag of en hoe meisjes meer zouden kunnen instromen in STEM-studierichtingen, dan liggen hier belangrijke aanknopingspunten.

Ook in een nieuw rapport van de OESO stelt men vast dat jongens en meisjes al op jonge leeftijd een bepaalde houding tegenover een studiegebied of vak ontwikkelen. Een richting aantrekkelijk maken, start best op jonge leeftijd. Het is niet wenselijk om daarmee te wachten tot 2^e of 3^e graad SO of bij de studiekeuze naar hoger onderwijs.²⁸ Ook de OESO gaat er van uit dat er specifieke aandacht nodig is voor de aantrekkelijkheid van STEM voor meisjes.²⁹ Opvallend is dat OESO hier ook een rol weggelegd ziet voor de thuisomgeving (naast de school). De OESO deelt het hogere aangehaalde pleidooi van de Vlor voor structurele samenwerking met arbeidsmarktactoren.³⁰ Hij breidt deze zorg uit naar de keuze van jongens voor humane en artistieke richtingen.

²⁵ Vlor, Algemene Raad. [Advies over een stimuleringsplan voor wetenschappen en techniek in het onderwijs](#), 24 maart 2011.

²⁶ Sjøberg, S., & Camilla, S. (2010). *The Rose Project. An overview of key findings*. Oslo: University of Oslo. <http://roseproject.no/network/countries/norway/eng/nor-Sjøberg-Schreiner-overview-2010.pdf>

²⁷ Bètamentality (sd). <http://www.betamentality.nl/> Geraadpleegd op 19 juni 2012.

²⁸ OECD (2012). *Gender Equality in Education, Employment and Entrepreneurship: Final Report to the MCM 2012*. C/MIN(2012)5, p. 56. Geraadpleegd op 19 juni 2012 op <http://www.oecd.org/dataoecd/20/5/50423364.pdf>

²⁹ Idem, p. 49: 'Teaching of STEM subjects should be made more interesting to girls by, for example, reducing genderstereotyping in textbooks, emphasising female role models, and greater use of learning materials that appeal to young girls'.

³⁰ Idem, p. 61: 'Government, schools and the private sector need to explore cooperation strategies such as information or career fairs in schools for both parents and students to raise the interest of girls in science-related subjects and of boys

Onlosmakelijk daaraan gekoppeld, is de zorg voor het onderwijsproces zelf: 'Improving quality of teaching staff and materials can further enhance academic motivation and learning outcomes of boys and girls'.

Dat biedt meteen een overgang tot de volgende vragen over werken aan gender in het onderwijsproces zelf.

5 Via onderwijs werken aan gelijkheid in opvattingen over werk, loopbaan en de balans tussen werk en leven?

Prof. Sels betoogt dat bij de meeste jongeren ideeën over werk en de eigen plaats op de arbeidsmarkt een oriënterende factor zijn in de studiekeuze. Dat motiveert hem tot de volgende vraag:

- *Moet en kan in het onderwijs (nog) meer gewerkt worden aan meer 'gelijkheid' in opvattingen over werk, loopbaan en de balans tussen werk en leven? Is het überhaupt wenselijk om daarbij vanuit één of ander normatief model over loopbaanopbouw en afstemming tussen werk en leven te vertrekken?*

Deze vraag heeft twee lagen. De eerste is duidelijk: moet en kan onderwijs werken aan opvattingen over werk, loopbaan en balans tussen werk en leven? De tweede is iets minder duidelijk. Bedoelt men dat j/m er *gelijke opvattingen* over werk, loopbaan en de balans tussen werk en leven op zouden nahouden (cf. hanteren van normatief model)? Of ligt de klemtoon op opvattingen over gelijkheid tussen m/v op het gebied van werk, loopbaan en de balans tussen werk en leven?

5.1 Werken aan eindtermen en ontwikkelingsdoelen vanuit de pedagogische missie van onderwijs³¹

Om de vragen te beantwoorden, nemen we het referentiekader van de decretale eindtermen en ontwikkelingsdoelen als uitgangspunt. Van scholen wordt verwacht dat ze gecoördineerde inspanningen doen om een aantal maatschappelijke thema's te behandelen. Deze thema's vinden een neerslag in de eindtermen en ontwikkelingsdoelen.

Heel wat eindtermen en ontwikkelingsdoelen, in basis- en secundair onderwijs, laten toe om gender als thema in de focus te stellen.³² De vakoverschrijdende eindtermen voor het secundair onderwijs bieden een kader om via het curriculum van het secundair onderwijs te werken aan diversiteitscompetenties, genderopvattingen, opvattingen over de eigen loopbaan en de arbeidsmarkt. Zowel in de stam als in verschillende contexten zijn aanknopingspunten te vinden.³³

Door aan deze eindtermen en ontwikkelingsdoelen te werken, geven scholen een brede invulling aan de beoogde basisvorming van alle leerlingen (zie hoger 'vormend onderwijs'). Een creatief en innovatief onderwijs gaat de confrontatie aan met dergelijke maatschappelijke verwachtingen.

in humanities and arts-related subjects. Improving quality of teaching staff and materials can further enhance academic motivation and learning outcomes of boys and girls'.

³¹ Voor deze alinea zie Vlor, Algemene Raad, [Raamadvis over educaties](#). 26 november 2009.

³² In een rapport van de Dienst voor Beroepsopleiding (DBO) is een lijst te vinden van ontwikkelingsdoelen en eindtermen die naar gender verwijzen (daarom niet altijd expliciet):

www.ond.vlaanderen.be/dbo/projecten/projecten_genbassec.htm. Deze lijst dateert echter van voor de invoering van de nieuwe vakoverschrijdende eindtermen in het secundair onderwijs (2010).

³³ Zie <http://www.ond.vlaanderen.be/curriculum/secundair-onderwijs/vakoverschrijdend/index.htm>. Enkele voorbeelden uit de stam: ontwikkelen van een eigen identiteit als authentiek individu, behorend tot verschillende groepen; handelwijzen en redeneringen ter discussie kunnen stellen a.d.h. van relevante criteria; een eigen mening toetsen, bekwaam zijn om alternatieven af te wegen en een bewuste keuze te maken; onderwerpen kunnen benaderen vanuit verschillende invalshoeken; de eigen mening kunnen toetsen over maatschappelijke gebeurtenissen en trends aan verschillende standpunten; omgaan met verscheidenheid Een voorbeeld uit Context 3: Sociorelationele ontwikkeling: Leerlingen doorprikken vooroordelen, stereotypering, ongepaste beïnvloeding en machtsmisbruik.

Scholen moeten voldoende ruimte en ondersteuning krijgen om vanuit hun eigen pedagogisch project te werken aan deze maatschappelijke verwachtingen en daarin ook eigen klemtonen kunnen leggen en keuzes maken. Dat geldt ook voor werken rond gender in onderwijs (zie verder 5.2).

De Vlor verdedigt het principe dat scholen vanuit hun eigen pedagogisch project of schoolwerkplan actief en proactief bezig zijn met de brede vorming van kinderen en jongeren. De centrale vraag luidt dan: wat moeten en kunnen scholen kinderen en jongeren aanbieden, hoe kunnen ze hen maximale kansen geven om zich te ontwikkelen tot een harmonisch persoon? Daartoe horen onder meer het vermogen om zelf keuzes te maken, creatief betekenis te geven aan de wereld rondom en zinvolle relaties aan te gaan.

De Vlor sluit zich aan bij het pleidooi voor de school als een 'oefenplaats' waar nieuwe generaties kunnen werken aan de vernieuwing van de samenleving. De raad erkent dat de school wel degelijk verantwoordelijk is voor een maatschappelijk relevant aanbod aan kennis en onderwijsactiviteiten, maar vraagt evengoed erkenning voor het feit dat de school het resultaat daarvan niet in de hand heeft. De samenleving kan niet voorschrijven wat de uitkomst moet zijn van de onderwijsactiviteiten die de school opzet. Als 'oefenplaats' is de school een plaats waar de samenleving zichzelf vrije tijd (cf. het Griekse 'scholè') geeft om zichzelf te vernieuwen. Deze benadering gaat uit van het 'primaat' van de pedagogische missie van onderwijs.

Om terug te keren naar de vragen uit de nota Sels: dat alle kinderen/jongeren een gelijke opvatting zouden hebben over deze thema's, kan geen onderwijsdoel zijn.

5.2 Genderprojecten

Intussen is een lange en brede traditie rond gender en onderwijs uitgebouwd. Allerlei projecten, sommige volgend uit hoger genoemde (vooral economisch en arbeidsmarktgedreven) doelstellingenkaders, leidden tot ontwikkeling van materialen, methodieken, instrumenten, ... om leraren en schoolteams daarin te ondersteunen.

In de beleidsnota Onderwijs 2009-2014 stelt minister Smet vanuit het streven naar een genderneutrale studie- en beroepskeuze met het oog op een evenwichtige participatie van mannen en vrouwen aan de arbeidsmarkt, zich tot doel om leraren bewust te maken van genderspecifiek handelen en hen genderneutraal lesmateriaal aan te reiken.³⁴ De opeenvolgende beleidsbrieven herhalen deze doelstelling.

De minister kondigde in 2010 de start aan van overleg met uitgevers van pedagogisch materiaal, de koepels van de inrichtende machten en het GO! om er nog beter voor te zorgen dat genderstereotiep materiaal vermeden wordt. In het hoger aangehaalde *Actieplan 2011-2012 OCM in gelijke kansenbeleid* (onder operationele doelstelling 3: *Het verhogen van het inzicht in de situatie van vrouwen en mannen en inzicht in de werking van gendermechanismen*) verwijst de minister naar de publicatie van een Eerste Lijn (Klasse) over jongens-meisjes.

Verder zijn er tal van afgeronde en lopende projecten uitgevoerd door de Dienst voor Beroepsopleiding (met ESF-middelen) waarin vanuit een arbeidsmarktperspectief rond gender en/in onderwijs gewerkt wordt. Het Ankie-project (2005-2007) focust uitdrukkelijk op genderbewuste studiekeuze in het basisonderwijs.³⁵ De hoofddoelstelling van het project is genderneutrale studiekeuze voor meisjes mogelijk maken, specifiek in die sectoren die op het huidige ogenblik gemakshalve worden bestempeld als mannensectoren. Project GenBaSec (2007-2008) had als hoofddoelstelling het coachen van een genderbewust schoolbeleid op het

³⁴ Beleidsnota Onderwijs 2009-2014, p. 21.

³⁵ http://ond.vlaanderen.be/dbo/projecten/ankie/info_hoofddoel.html. Beleidsaanbevelingen op basis van het project: <http://www.ond.vlaanderen.be/DBO/nl/doc/beleidsaanbevelingen%20project%20ANKIE.pdf>.

niveau van de school/scholengemeenschap, het clb en alle betrokken partners binnen het basis en secundair onderwijs.³⁶

In zijn actieplannen Gelijke Kansen verwijst minister Smet ook naar 'de Onderwijskaravaan' van Ella vzw (kenniscentrum gender en etniciteit).³⁷ In dit project werd een uitgebreide studiekeuzemethodiek ontwikkeld gericht naar jongeren en onderwijzend personeel (en/of clb-medewerkers). De methodiek wil vooral bij allochtone jongeren in het secundair onderwijs gendermechanismen en negatieve studiekeuzes in het onderwijs tegengaan, hen tot meer bewuste en emancipatorische studiekeuzes brengen en zo hun kansen op volwaardige participatie in de samenleving vergroten.

Ook het kader van het Aanmoedigingsfonds in het hoger onderwijs biedt een mogelijkheid om projecten op te zetten rond genderdiversiteit en het aantrekken van vrouwen resp. mannen voor studierichtingen met een onevenredige deelname van m/v.³⁸

Minister Lieten gaf het Instituut voor Samenleving en Technologie een opdracht voor het ontwikkelen van een essaybundel: 'Duizend bloemen en granaten. Over gender, wetenschap en technologie', waarin verschillende auteurs vanuit hun specifieke achtergrond, hun visie op telkens een ander aspect van het thema gender, wetenschap en technologie uitwerkten. De bundel verscheen in 2011 en gaf aanleiding tot de Conferentie 'Duizend bloemen en granaten. Over gender, wetenschap en technologie' (10 november 2011).³⁹

In het beleidsdomein Werk biedt het inhoudelijk kader van de sectorconvenants de mogelijkheid voor sectoren om onderwijsprojecten te ontwikkelen die zich richten op zowel studie- en beroepskeuze als op evenredige arbeidsdeelname en diversiteit.⁴⁰

5.3 Evalueren en duurzaam verankeren?

Dit onvolledige overzicht toont een breed vertakt en divers beeld van projecten en acties in het brede veld van studie- en beroepskeuze in relatie tot gender. Op dit ogenblik is er geen duidelijk zicht op effecten of resultaten ervan. De Vlor kijkt uit naar het resultaat van de evaluatie van al deze acties. Wat leren we hieruit? Hoe kunnen positieve resultaten duurzaam verankerd worden?

Het antwoord op deze vragen kan het te voeren debat over de genderloopbaankloof en in het bijzonder de relatie tot onderwijs verrijken.

³⁶ http://www.ond.vlaanderen.be/DBO/projecten/proj_afger_genbasec.htm

³⁷ <http://www.ellavzw.be/jongeren/>

³⁸ Het Decreet betreffende de financiering van de werking van de hogescholen en de universiteiten in Vlaanderen van 14 maart 2008 voorziet extra middelen die hogescholen en de universiteiten kunnen aanwenden om gelijke kansen en diversiteit in het hoger onderwijs aan te moedigen en in het bijzonder om maatregelen te nemen die de instroom en de doorstroom bevorderen van studenten uit bevolkingsgroepen die ondervertegenwoordigd zijn in het hoger onderwijs. Op dit ogenblik is er geen helder overzicht of evaluatie van de projecten voorhanden en is niet duidelijk in welke mate de instellingen via het Aanmoedigingsfonds doelstellingen rond gender gesteld en gerealiseerd hebben. In zijn *Advies over de evolutie en de toekomst van het Aanmoedigingsfonds* van 11 oktober 2011 vroeg de Raad Hoger Onderwijs om op basis van een evaluatie zo snel mogelijk werk te maken van een langetermijnvisie voor het Aanmoedigingsfonds met een duurzame oplossing (en geen korte verlengingen van telkens 1 jaar).

³⁹ De belangrijkste resultaten van de conferentie zijn in de vorm van 'thema's ter verdieping' en 'punten voor actie' terug te vinden op: http://www.samenlevingentechnologie.be/ists/nl/pdf/20111122_voorstellen_verdieping_en_actie.pdf. Geraadpleegd op 19 juni 2012.

⁴⁰ Inspiratiemenu inhoudelijk kader sectorconvenants 2013-2014:

http://www.werk.be/sites/default/files/VESOC%20inspiratiemenu_DEF.pdf en

http://www.werk.be/sites/default/files/VESOC%20inhoudelijk%20kader%202013%20-%202014_1.pdf. Een helder overzicht van de initiatieven die sectoren binnen het kader van de sectorconvenants nemen door de doelgroep meisjes/vrouwen is te vinden in het antwoord van minister Philippe Muyters op de schriftelijke vraag nr. 595 van 16 september 2010 van Ann Brussels.

6 Elementen voor verder debat

Tot slot voegt de Vlor nog enkele elementen i.v.m. de relatie genderloopbaankloof en onderwijs toe aan de analyse en de vragen uit de nota Sels. Vanuit eerder overleg- en advieswerk vraagt de raad om daar in het verdere debat aandacht aan te besteden.

6.1 Een breed concept van loopbaan

De analyse en de vragen uit de nota Sels over studiekeuze in relatie tot de latere arbeidsmarktpositie reflecteren een enge benadering van het concept loopbaan, studiekeuzebegeleiding, loopbaanbegeleiding. Ze geven te weinig rekenschap van hoe school-, leer-, studie- en arbeidsloopbaan verweven zijn. De nota focust zeer sterk (en te eng) op instroom in/participatie aan studierichtingen uit het initieel secundair en hoger onderwijs. Er is weinig aandacht voor het leren en begeleiden van (werkende) volwassenen, mannen en vrouwen, en de mogelijke impact daarvan op hun arbeidsmarktpositie en op de genderloopbaankloof. De nota heeft te weinig aandacht voor levenslang leren als deel van werknemersgedrag met mogelijke impact op de genderloopbaankloof.

Het breder concept dat de Vlor voorstelt (zie 4.1) erkent ook het belang van informele begeleiding van ouders, familie, vrienden en zelfs de bredere maatschappelijke omgeving en de media.

6.2 Een genuanceerd genderconcept

De nota van Prof. Sels gaat niet expliciet in op de betekenis van het concept 'gender'. Om kwantitatieve verhoudingen op de arbeidsmarkt te beschrijven wordt de term gender in de enge betekenis van 'seks' gebruikt (relatieve aandelen man/vrouw of jongens/meisjes).

Daarnaast is uiteraard ook sprake van genderopvattingen, genderverwachtingen, genderrollen, wat een bredere betekenis van de term 'gender' als de 'sociale, culturele en psychologische invulling van man en/of vrouw zijn' veronderstelt.

De Vlor pleit voor een helder en genuanceerd gebruik van de concepten gender en geslacht. Er is ook aandacht nodig voor verschillen tussen en binnen een geslacht, alsook voor de mate waarin jongens en meisjes gelijk zijn.

6.3 Focus op onderwijs betreft meer dan alleen studie- en beroepskeuze

Dit advies kadert in de totstandkoming van een Vlaams actieplan voor het wegwerken van de loopbaankloof (5° doelstelling). De nota met adviesvragen over onderwijs focust alleen op het instrument van studiekeuze en oriëntering.

Het hoger genoemde *Actieplan 2011-2012 OCM in gelijke kansenbeleid*⁴¹ houdt voor onderwijs onder meer de opdracht in om seksesegregatie in de studiekeuze in aso, bso, tso weg te werken, maar heeft een bredere focus. Ook het beroep van de leraar (instroom, doorstroom in opleiding, retentie in beroep) en de samenstelling van het academisch personeel komen in beeld.⁴²

Een belangrijk doel van onderwijs, waarover de nota Sels niet uitweidt, is het 'verhogen van een evenwichtige m/v samenstelling van het onderwijspersoneel via het verhogen van de instroom van mannen in de geïntegreerde lerarenopleiding basisonderwijs, via het verhogen van de doorstroom van mannen in de geïntegreerde lerarenopleiding basis- en secundair onderwijs en via het verhogen van de instroom en retentie van mannen in onderwijzend personeel'. Een

⁴¹ <http://www.gelijkekansen.be/Portals/GelijkeKansen/OCM/ACTIEPLANNEN%202011-2012.pdf>

⁴² Zie ook doelstelling in dit verband in de Beleidsnota Onderwijs 2009-2014 en de beleidsbrieven van minister Smet.

gelijkaardige doelstelling bestaat voor de evenwichtige m/v samenstelling van het academisch personeel, en dit op alle functieniveaus.⁴³

Het debat over de rol van onderwijs in de genderloopbaankloof zou in de toekomst kunnen ingaan op de impact van de verhouding m/v in het onderwijs- en academisch personeel op studie- en beroepskeuze van leerlingen en studenten.⁴⁴

6.4 Relatie tot hervorming secundair onderwijs bekijken

'Aandacht voor genderneutrale studiekeuze in de hervorming van het secundair onderwijs' zit als actie vevat in de *Actieplannen 2011-2012 in het kader van de toepassing van de open coördinatiemethode in het Vlaamse gelijkekansenbeleid 2012*.⁴⁵ In zijn antwoord op schriftelijke vraag nr. 95 van 26 oktober 2011 van Jos Demeyer verklaart minister Smet dat de hervorming van het secundair onderwijs genderongelijkheid in studiekeuzes moet indijken. Het tegengaan van gendermechanismen zal vooral vevat zitten in de uit te tekenen structuur die moet resulteren in een breder inhoudelijk aanbod, dat jongens (en meisjes) meer aanspreekt en duurzamer boeit.

6.5 Meer aandacht voor de overgang van school (incl. hoger onderwijs) naar werk

De sterke focus op studiekeuze doet volgens de Vlor onvoldoende recht aan de overgang van school (incl. hoger onderwijs) naar werk. Ook in die overgang voltrekken zich processen die impact hebben op de latere arbeidsmarktpositie van vrouwen en mannen. Mogelijks kan het onderzoek in het kader van het Steunpunt Studie- en Schoolloopbanen hier de onderbouwing bieden.⁴⁶

Deze zorg vinden we ook terug in het recent rapport van de OESO over gender equality. Een van de 'key policy messages' om gendergelijkheid op de arbeidsmarkt te stimuleren gaat over de overgang van school naar werk. De OESO formuleert als beleidsaanbeveling: 'Facilitating the transition from school to work by ensuring a solid educational base, offering high quality education, establishing better links between the education sector and employers and providing extensive labour market information'.⁴⁷

6.6 Letten op kwetsbare groepen

Aandacht voor jongens

In zijn advies over voortijdig schoolverlaten wijst de Vlor op de toenemende onderwijskloof en kwalificatiekloof in de richting van jongens. Diverse analyses tonen aan dat jongens het moeilijker hebben dan meisjes om een startkwalificatie te behalen. Ze zijn oververtegenwoordigd

⁴³ Verder uitgewerkt in beleidsdomein wetenschap en innovatie (Lieten): Tegen eind 2014 is er een beter evenwicht van mannen en vrouwen bij het academisch personeel, en dit op alle functieniveaus; Tegen 2014 wordt er gewerkt aan een verhoogde betrokkenheid bij wetenschap, technologie en innovatie van alle lagen van de bevolking met specifieke aandacht voor vrouwen en kansengroepen (ouderen, laaggeschoolden, allochtonen) teneinde het maatschappelijk draagvlak voor wetenschap, technologie en innovatie te verhogen.

⁴⁴ I.o.v. minister Lieten werken Vlor en Vhora aan een globaal actieplan 'gender hoger onderwijs'. In zijn Beleidsbrief 2011-2012 kondigt minister Smet aan dat hij samen met minister Lieten zal nagaan op welke wijze het behalen van streefcijfers een parameter kan zijn voor meer genderevenwicht in het allocatiemodel van de instellingen hoger onderwijs.

⁴⁵ Onder de doelstellingen: SD Het wegwerken van gender als ordeningsmechanisme in onze samenleving - OD Het bewerkstelligen van evenwichtige participatie van mannen en vrouwen in de verschillende domeinen van de samenleving - Beleidsdomeinspecifieke doelstelling: Het wegwerken van seksesegregatie in de studiekeuze in ASO, BSO, TSO.

⁴⁶ <http://steunpuntssl.be/Onderzoek/Aansluiting-tussen-onderwijs-en-arbeidsmarkt>. Geraadpleegd op 20 juni 2012.

⁴⁷ OECD (2012). *Gender Equality in Education, Employment and Entrepreneurship: Final Report to the MCM 2012*. C/MIN(2012)5, p. 56. Geraadpleegd op 19 juni 2012 op <http://www.oecd.org/dataoecd/20/5/50423364.pdf>.

in de cijfers van voortijdige schoolverlaters. Op Europese schaal gaat het om 12,5 % voor de meisjes en zelfs 16,3 % van de jongens.⁴⁸

Ook in Vlaanderen tonen de cijfers van het Steunpunt Schoolloopbanen aan dat veel meer jongens dan meisjes ongekwalificeerd de school verlaten. In 2008 had 10,5 % van de meisjes die uitstroomden uit het leerplichtonderwijs geen kwalificatie tegen 17,6 % van de jongens.⁴⁹ In dat jaar verlieten 14,2 % van de jongeren ongekwalificeerd de schoolbanken.

Dit gegeven wordt best meegenomen in de monitoring van de ongekwalificeerdheid en van de genderloopbaankloof. In welke mate ontstaat er een genderloopbaankloof voor groepen jongens die lager gekwalificeerd aan hun loopbaan beginnen dan meisjes van dezelfde leeftijd? Welk effect heeft het verschil in kwalificatieniveau voor de verdere evolutie van de loopbaan en welke factoren beïnvloeden deze kwalificatiekloof? Zal de kwalificatiekloof zich omzetten in een genderloopbaankloof waarin sommige groepen jongens heel wat barrières moeten overwinnen?

In hogergenoemd advies pleit de Vlor alvast voor een actief kwalificerend beleid dat inspeelt op de kenmerken van de populaties, zowel ongekwalificeerden die net voor de eindmeet het onderwijs verlaten, als ongekwalificeerden die het onderwijs verlaten na een zeer moeilijke schoolloopbaan. De maatregelen zullen voor beide groepen verschillend moeten zijn.

Aandacht voor laag geschoolde vrouwen

De aandacht die de raad vraagt voor de jongens mag ons niet blind maken voor het feit dat ook meisjes kwetsbaar kunnen zijn om voortijdig de school te verlaten. Het feit dat zij dit minder vaak doen dan jongens, wil niet zeggen dat zij minder aandacht nodig hebben. Volgens hoger genoemd advies heeft een actief kwalificerend beleid ook voor meisjes een meerwaarde. Sociaal-culturele factoren versterken dit fenomeen. Werkloosheid en vrijwillig thuisblijven zonder voltooide opleiding en zonder uitkering komt vaker voor bij meisjes, vooral bij de laagopgeleiden onder hen. Over deze groep is verder weinig bekend omdat hij in statistische bronnen nagenoeg onzichtbaar is. Deze meisjes nemen immers niet deel aan opleiding, onderwijs of tewerkstelling (NEET – not in employment, education and training). Ook zwangerschap kan voor meisjes een reden zijn om voortijdig met school te stoppen. Een derde vaak voorkomende reden voor schoolverlaten bij meisjes is internaliserend probleemgedrag (depressie, angst, psychisch onwelbevinden).

De Vlor vraagt om in het toekomstige debat over de genderloopbaankloof aandacht te besteden aan de positie van de laagst geschoolde vrouwen die vaak in armoede leven.

6.7 Onderzoek plannen en benutten

In de zoektocht naar antwoorden op de vragen uit de nota van Prof. Sels komt naar boven dat er nog heel wat onderzoek mogelijk en nodig is om het debat over de genderloopbaankloof te onderbouwen.

Evaluatieonderzoek

In zijn advies over de themazetting OBPWO 2011 vroeg de Vlor al een onderzoek voor de evaluatie van projecten op het vlak van de ondersteuning van de studiekeuze. De laatste jaren werden door meerdere instellingen tal van initiatieven genomen, projecten ontwikkeld om de studiekeuze binnen het secundair onderwijs en naar het hoger onderwijs te ondersteunen. In dit verband leeft bij de raad de vraag of de impact van deze initiatieven gemeten kan worden, zodat overheid en initiatiefnemers in de instellingen het ondersteuningsbeleid verder vorm kunnen geven.

⁴⁸ Vlor, Algemene Raad, [Advies over een actief kwalificerend beleid](#), 26 januari 2012.

⁴⁹ G. VAN LANDEGHEM en J. VAN DAMME (2011). Vroege schoolverlaters in Vlaanderen. Evolutie van de ongekwalificeerde uitstroom tot 2008, p.3.

Onderzoek naar studiekeuzemotieven en –processen in relatie tot de arbeidsmarkt

Wat stuurt meisjes, resp. jongens in deze of gene richting? Wat is de impact van persoonskenmerken op keuzes binnen studie- en schoolloopbanen? Welke rol speelt informatie over de arbeidsmarkt? Een professionele en genderbewuste studiekeuzebegeleiding opzetten zal aan effectiviteit winnen wanneer we een goed zicht hebben op deze processen.

Momenteel loopt binnen het Steunpunt Beleidsrelevant Onderzoek Gelijke Kansenbeleid al een onderzoek naar gegenderde studiekeuzes in het technisch en beroepssecundair onderwijs.⁵⁰ Onderzoeksvraag is: wat is de rol van de (geïnternaliseerde) genderbeelden en -stereotypen inzake studierichtingen en beroepen, in het proces van studiekeuze van leerlingen? Het onderzoek zal de besluitvorming inzake studiekeuzes retrospectief bevragen bij leerlingen van het 1e jaar van de 2e graad uit technisch en beroepssecundair onderwijs.

Dergelijk onderzoek zou ook binnen de huidige aso-richtingen interessante inzichten kunnen opleveren.

Onderzoek naar effecten van gender en lesgroepsamenstelling op prestaties en opvattingen over werk en gender

De hogergenoemde literatuurstudie toont dat de meeste studies concluderen dat jongens beter presteren in gemengde klassen dan in aparte jongensklassen. Onderzoek naar het effect van gescheiden meisjesonderwijs op leerprestaties stelt meestal vast dat meisjes beter presteren in aparte meisjesklassen. Deze vaststellingen zijn al lang gekend. Opvallend is de bevinding dat meisjes in aparte meisjesklassen meer interesse tonen voor wetenschappelijk geïntendeerde vakken en vaker streven naar een carrière in deze vakgebieden dan meisjes in gemengde klassen.⁵¹ Een debat dat een sterke klemtoon legt op evenredige participatie van j/m aan studierichtingen, zou gebaat zijn met verder onderzoek naar effecten van lesgroepsamenstelling op de doorstroming naar de arbeidsmarkt.

⁵⁰ Onderzoek o.l.v. prof. dr. Patrizia Zanoni en prof. dr. Dimitri Mortelmans. Looptijd: 1 januari 2012 tot 31 december 2015. Zie http://www.steunpuntgelijkekansen.be/main.aspx?c=*SGK&n=106508&ct=106508&e=294697. Geraadpleegd op 20 juni 2012.

⁵¹ Belfi, B., De Fraine, B. en Van Damme, J. (2010). *De klas: homogene of heterogene klassamenstelling?* (Praktijkgerichte literatuurstudies onderwijsonderzoek). Leuven – Den Haag: Acco, p. 23.